

İSLAM'DA İNSAN VE İNANÇ HÜRRİYETİ

Mustafa ÖZDEN*

Özet

Kur'an'ın getirdiği mesajın temel amacı insan üzerine baskı kuran ve onun hürriyetini elinden alan tüm batıl dinlere ve ideolojilere karşı insanı uyarmaktır. Kur'an insana özgürlüğün bilgisini vermek amacıyla Allah tarafından gönderilmiştir. Bu bakımdan, Kur'an, hürriyetimize engel bir kitap değil tam aksine özgürlüğümüzü güvence altına alan bir kitaptır.

Bu dünyada insan eli kolu bağlı olan bir varlık mıdır? Her şeyi yapıp eden Allah ise insanın yaptığı nedir? İnsan, rotası çizilmiş bir varlıksa irade ve akla sahip olmasına gerek var mıdır? Sorumluluğu olmayan varlıklar gibi insandan da mekaniksel hareket etmesi mi yoksa varoluşunun gayesini bilinçli olarak yerine getirmesi mi istenmiştir?

İnsan kendi karakteri, akli, özgür iradesi ve sorumlulukları olan bir varlıktır. İnsanın gayesi Allah tarafından tespit edilmiş olmasına rağmen bu gayenin/hedefin gerçekleştirilmesini Allah insana bırakmıştır. Kur'an'a göre insan Allah tarafından yaratılmış fakat O'nun tarafından kurulmamıştır. Kısaca insan bilinçli ve hür olup, yeryüzünü imar etmekle sorumlu bir varlıktır.

Anahtar Kelimeler: Allah, İslâm, Kur'an, İnsan, Hürriyet.

THE HUMAN AND THE FAITH FREEDOM IN ISLAM

Abstract

The fundamental aim of Quran's message is to warn human being against "untruthful faiths and ideologies" which exercise power on man and deprive him from freedom; to return his honor to mankind and to equip him with the awereness of freedom. Quran is not a hindrance to our freedom since it provides us the meaning of freedom, on the contrary it is the fundamental source that illustrate the existence of freedom.

Is mankind a creature bound hand and foot in this World? If it is God that designs everything what is it that man does? If man is a predestined creature what is the use of willpower and reason for him? Is man expected to act mechanically as does entities that are not entitled responsible? Or is he expected to carry out his aim of existence consciously?

Man is entity with his own character, reason, freewill, and responsibilities. Though aim of humanity is predestined by God, actualization of this aim is subject to freewill of mankind. According to Quran, man is created by God but not wined. For short, man is an conscious, responsible and free being.

Key Words: God, Islam, Quran, Human, Freedom.

GİRİŞ

Tarih boyunca filozoflar, kevnî ve teşrîî bazı yasalara tâbi olmak zorunda olan insanın hürriyeti'nin ne anlama geldiğini ve bunun mümkün olup olmadığını tartışmıştır. İslam düşünce tarihinde de, özellikle Kelâmîcileri en çok meşgul eden konulardan biri bu olmuştur.

İnanç hürriyeti, irade, seçme ve eylem özgürlüğü olarak üç safhası bulunan insan hürriyetinin içinde yer alan, bir özgürlük alanıdır. İnanç hürriyeti insana mahsus bir fenomen olduğu için ancak insanın varlığı, özellikleri ve onun diğer varlıklarla ilişkisi, yani görev ve sorumlulukları çerçevesinde doğru olarak anlaşılıp yorumlanabilir. Fizik olsun metafizik olsun genel olarak varlığın mahiyeti ve varoluş, varlık kategorileri ve yasaları, varlıkların birbirleriyle ilişkisi gibi konuları ve bu arada insanın varlığını inceleyen ontoloji, bir felsefe disiplini olarak, dînî bir açıklama ve yorum kaygısı taşımadığı için “İslam'da insan ve inanç hürriyeti” konusunda onun verilerinden sınırlı olarak yararlanabiliriz.¹

İslam'da insan ve inanç hürriyeti konusu, ancak ilgili Kur'an ayetlerinin sahih yorumu ve Kur'an hükümlerini kendi zamanında açıklayıp uygulayan Hz. Peygamber'in Sünnetinin doğru izahıyla, bir bütünlük ve tutarlılık içinde ele alınabilir. Konunun özelliğinden ve devrin sosyopolitik şartlarından kaynaklanan sebeplerle tarihte, sahih ve genel anlayışın dışına çıkılarak yapılmış, Kur'an'ın ruhuna aykırı, farklı uygulamalar olmuş olabilir. Bunlara istisnai hükümler nazarıyla bakmak gerekir. Dolayısıyla bu uygulamalara bakılarak İslam'ın akla, bilime, insan hürriyetine veya inanç hürriyetine mani olduğu sonucuna varılamaz.

Biz bu çalışmamızda Kur'an'la, Kur'an hükümlerinin farklı zaman ve şartlarda uygulanmasından ortaya çıkan İslam kültürünü birbirinden ayırarak, varsa, yanlış uygulamaların, Kur'an'dan değil O'nu uygulayan insanlardan kaynaklandığını; bu yanlışlıkların Kur'an'ı ilzam etmeyeceğini belirtmeye çalışacağız.

Konuyu Kur'an'a Göre İnsan ve İnanç Hürriyeti, Kur'an'da İnanma Hürriyeti, Kur'an'a Göre Dinden Dönme olarak üç ana başlık halinde inceleyip, Kur'an'ın bu konuya yaklaşımını ortaya koymaya çalışacağız.

Kur'an'a Göre İnsan ve İnanç Hürriyeti

Kur'an'a göre inanç hürriyeti konusunu iyi anlayıp doğru değerlendirme yapabilmek için önce Kur'an'a göre iman konusunu açıklamamız gerekir.

Kur'an'a Göre İman

Kur'an, Allah'ın insanlığa gönderdiği son ilahi mesajı içeren bir hidayet kitabı olarak insanın yaratılış gayesinin tek Allah'a iman ve O'na kulluk olduğunu ifade etmiş ve her türlü şirki reddetmiştir. (Bakara, 2/21; Zariyât, 51/56) Dolayısıyla Kur'an'ın önemli ve öncelikli konusu

¹ Özgürlük konusunda ontolojik ve teolojik bakış açısının farkına işaret eden yazar: “Ontolojik açıdan insan hürdür ve sorumludur, hayvansa hür değildir, sorumlu da değildir. Teolojik açıdan: İnsanın hürriyeti şeriatla (hukukla) kayıtlıdır. Hayvansa mükellef değildir, serbest bırakılmıştır, çünkü onun temyiz gücü yoktur.” (Özdenören, Özgürlük Sorunu Y. Şafak, 24.12.2009) demektedir. Devamında “Özgürlüğün insanın bağlanma yetisini kaybetmesi” değerlendirmesi yapan bir yazara “Acaba insana bağlanma yetisini kaybettiren özgürlüğü mü? Yoksa bağlanmaya değer kazandıran onun özgür istem (irade) sonucu gerçekleştirilmiş olması mı?” sorusuyla cevap veriyor. Burada “ontoloji”nin bir felsefe disiplini olarak değil sözlük anlamıyla alındığını, İslami anlayışın iki farklı cepheden, aklî (ontolojik) ve naklî (şer'î) olarak birleştirdiğini görüyoruz. Bu, Müslüman filozofların yaklaşımına örnek olabilir. Bu konuda Dinî/metafizik referans almayan felsefi/ontolojik yaklaşımın insanın özgürlüğü konusunda tatmin edici tutarlı bir cevap verip veremediği merak konusudur.

Allah'a ve O'nun bildirdiklerine şeksiz ve şüphesiz imandır. Bu bağlamda Kur'an insanları Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaya, Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve son elçisi olduğunu tasdik etmeye davet etmiş, iman edip iyi ve güzel işler yapanları Cennetle müjdelemiştir.

Allah'ın gönderdiği peygamberler bir davetçi ve tebliğci olarak insanları "hikmet ve güzel öğütle Rabbin yoluna davetle (Nahl, 16/125)" memur olmuşlar, asla insanları iman etmeye zorlamamışlardır. İman, insanın hür irade ve seçimiyle gönülden Allah'ın varlığını, birliğini ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğunu tasdiktir. İnsan bu hür irade ve ihtiyarıyla yaptığı seçimden dolayıdır ki Allah katında mükâfatı hak eden makbul bir kul mevkiine erişmiş olur. Bundan dolayı ikrah/zorlama ve yeis/ümitsizlik halindeki iman makbul sayılmamıştır.

İman Teklifi ve İslam'a Davet

Kur'an'a göre, İslam'a iman bütün insanlara yapılmış bir teklif/mükellefiyettir. Bu mükellefiyetin gerekçesi "Allah'ın sayısız nimetlerine ermiş, akıl sahibi, şerefli/mükerrerem ve yetenek/güç sahibi insan" olmaktır.(İbrahim, 14/34; İsrâ, 17/70; Bakara, 2/286) İnsan bu teklifle ciddi bir sorumlulukla karşı karşıya bırakılmış, bir yol ayrımına gelmiş oluyor. Ya şükrederek kurtuluşa erecek veya inkâr ederek ebedi azaba müstahak olacaktır.(İnsan, 76/3) Kur'an'a göre inanç hürriyeti konusunu işlerken bu noktayı göz ardı etmemek, İslam'ı dinlerden herhangi bir din, inançlardan herhangi bir inanç gibi mütalaa etmemek gerekir. "İslam Allah'ın dinidir.(Âl-i İmran, 3/19)" Hükümleriyle, uygulamasıyla, prensipleriyle sağlam, açık ve tutarlıdır; hükümleri arasında hiçbir çelişki yoktur.(Nisâ, 4/82)

İslam akıl sahibi insanları çeşitli delillerle tek Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeye, O'nun son elçisi Hz. Muhammed'i ve O'nun getirdiklerini tasdik etmeye çağırmıştır. Bu çağırışı yaparken delillerle ikna metodunu kullanmış, hikmet ve güzel öğüt yolunu tutmuştur. Baskı ve zorlamayı yasaklamıştır. İnanmada insanın hür iradesine ve seçimine büyük önem vermiştir.

İmana davetin başında insanın iradesine ve serbest seçimine önem veren İslam, hür iradeyle kabul edilen dinin gereklerinin yerine getirilmesini müeyyide altına almıştır. Unutulmamalıdır ki İslam'ı kabul eden kimse Allah'a söz vermiş(Nahl, 16/91), yaratılışın gayesi olan bir sözleşme/misak imzalamıştır.(Bakara, 2/83) Bu, insanın gücü dâhilinde olan bir mükellefiyettir. İnsan hür irade ve serbest seçimiyle imzaladığı bu sözleşmeye sadakat göstermek zorundadır. İslam'a göre iman ettikten sonra Mü'min için iman esasları ve bu esasların uygulanması konusunda muhayyerlik hakkı yoktur.(Ahzâb, 33/36) Kur'an'a göre imanı ve iman teklifinin mahiyetini; iman kabul edildikten sonra bağlayıcı olduğunu ve müeyyideye bağlandığını ifade ettikten sonra Kur'an'da inanma hürriyetini ifade eden nasları incelemeye geçebiliriz.

Kur'an'da İnanç Hürriyetini İfade Eden Naslar

Ehl-i sünnetin genel kanaat'ına göre iman, kalple tasdik dil ile ikrar olduğu için, iman davetine muhatap olan insanın ikna olmasını ve bunu gönülden benimsemesini zaruri kılar. İmanda zorlama olmamasının sebebi bu "gönülden katılımı" sağlamaktır. Kur'an'da inanç hürriyetini ifade eden naslar, tebliğ edilip öğrenildikten, delilleri ve sonuçlarıyla açıklandıktan sonra inanmanın insanın hür iradesine ve serbest seçimine bırakılmasını ifade ederler.

Kur'an, sahih ve hakiki bir imanın ancak hür irade ve serbest seçimle gerçekleşen bir iman olduğuna vurgu yapmak ve bu imanın çok değerli olduğunu ifade etmek üzere müminlerin

kalplerine yerleşen bu imanın onların hayatlarında meydana getirdiği olumlu değişikliklere dikkat çeker ve onların ruhen çok yüksek bir mevkide olduğunu bildirir. İman etmelerinin yararını hem bu dünyada hem de ahirette kendilerinin göreceğini müminlere hatırlatarak onları imanlarında samimi olmaya ve sebat etmeye çağırır.(Talâk, 65/2,3; Âl-i İmrân, 3/8; Mâide, 5/83; Enfâl, 8/2)

Bütün güzel çağrılara, cennet ve Allah'ın rızasını vadederek yapılan davetlere rağmen bu daveti kabul etmeyenleri, dünyada serbest bırakmakla birlikte ahirette karşılaşacakları azabı onlara haber verir. İslam'ın iman etmek istemeyen kimseleri bu şekilde serbest bırakmış olması, dünyada müeyyide uygulamaması onları onayladığı manasına gelmez; onları kendi sorumluluklarıyla baş başa bırakması anlamına gelir. Çünkü “dinde zorlama yoktur.”

Kur'an, akıl sahibi ve mükerrem insana “hikmet ve güzel öğütle” iman daveti yaptıktan sonra bu noktada kulun kalbini bu davete açmasını, düşünüp ibret almasını ona tavsiye eder ve bu noktada Allah'ın yardım ve hidayetinin de gerekli olduğunu vurgular.

Görüldüğü gibi inanma süreci tek boyutlu basit bir süreç değil, insanın değeri, üstünlüğü, akıl, irade ve ihtiyarıyla bağlantılı komplike bir süreçtir. Kulun fiili ve onun meydana gelmesi süreci olarak nitelendirebileceğimiz bu sürecin inanç hürriyeti noktasında nasıl işlediğini Kur'an ayetleriyle açıklamaya geçmeden önce bu süreçte önemli bir fonksiyonu olan insan hürriyeti konusunu işleyeceğiz.

İnsan Hürriyeti

İnsan hürriyetinin incelendiği temel kelam konusu “kulların fiillerinin yaratılması” meselesidir.² Soru şudur: Kul fiillerini kendisi mi yaratır? Yoksa kulun fiilleri ezelde Allah tarafından mı yaratılmıştır? Konumuzla ilişkilendirirsek insanın inanıp inanmaması kendi iradesi ve seçimine mi bağlıdır? Yoksa bu imanı ezelde Allah mı takdir etmiştir?

Bu konuda Kaderiyye, Cebriyye ve Telifçi Görüş olmak üzere üç kelam ekolü vardır.

Kaderiyye (Mu'tezile)

Kulların fiillerinin ezelde Allah tarafından takdir edildiğini kabul etmedikleri ve kulun fiilini kendi irade ve seçimiyle ortaya koyduğunu iddia ettikleri için Kaderiyye olarak adlandırılan bu kelâm ekolü “Kulların fiillerini kendi güçleri ile yaptıklarını bundan dolayı sorumlu olduklarını, ayrıca zulüm niteliği taşıyan her türlü insan fiilinin ilahi takdirle bir alakası olmadığını, bu tür fiillerin sahibinin insan olduğunu, kendi irade ve ihtiyarları ile tercihte bulduklarını, dolayısıyla hür olduklarını ifade etmiştir. (İbnRüşd, 122-125; Abdülcebbar, 392-393; İcî, 311; Özarlan, 2017, 48-49) Kulların kendi kaderlerini tayin ettiklerini ve kendi fiillerinin yaratıcısı olduklarını iddia eden bu görüş (mutlak tevfiz) sahiplerinin delilleri başlıca şu ayetlerdir:

² Kulun fiillerinin yaratılması hususunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasında ilgili ayetlerin bütün olarak değil, birbirinden bağımsız olarak incelenmelerinin rolü olduğu gibi, tarihte zalim yöneticilerin baskısı altında çaresiz kalan insanların Allah'ın takdiri tesellisine sığınarak kendi sorumluluklarını göz ardı etmelerinin de rolü vardır. İslam düşünce tarihinde bazı inanç fırkaları akl-ı selîme ve vahyin ruhuna uygun olmayan kendi düşüncelerini doğrulamak için Kur'an'dan deliller aramışlar, neticede her bir fırkanın dayanağının Kur'an olduğunu iddia ettiği birbiriyle çelişen görüşler ortaya çıkmıştır. Cebri savunanlar da insanın sorumlu olduğunu ve fiillerin de ezeli tespit olmadığını belirtenler de bu iki görüş arasında uzlaşmacı bir tavır takınanlar da görüşlerinin doğruluğunu ortaya koymak için Kur'an ayetlerini delil getirmişlerdir.

“Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler, kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir...”(Bakara, 2/286)

“...Herkesin kazandığı kendisinedir, kimse başkasının yükünü taşımaz, sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. O, ayrılığa düştüğünüz şeyleri bildirecektir.”(En’âm, 6/164)

“Kim doğru yola gelirse ancak kendi lehine yola gelmiş ve kimde saparsa ancak kendi aleyhine sapmıştır. Kimse kimsenin günahını çekemez...”(İsrâ, 17/15)

“Bu, yaptığının karşılığıdır. Yoksa Allah kullara asla zulmetmez.”(Âl-i İmran, 3/182)

“Kötülük işleyenlere kötülükleri kadar ceza verilir.”(Yunus, 10/27)

“Günahkâr kimse diğerinin günahını çekmez. Günah yükü ağır olan kimse, onun taşınmasını istese, yakını olsa bile, yükünden bir şey taşınmaz. Ey Muhammed, sen ancak, görmediği halde Rablerinden korkanları, namaz kılanları uyarırsın. Kim arınırsa, ancak kendisi için arınmış olur, dönüş ancak Allah’adır.”(Fâtır, 35/18)

“Eğer inkâr ederseniz bilin ki, Allah sizden müstağnidir. Kulların inkârından hoşnut olmaz. Eğer şükrederseniz sizden hoşnut olur. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. Yaptıklarınızı o zaman size haber verir. Çünkü o kalplerde olanları bilir.”(Zümer, 39/7)

“Semud’a gelince biz onlara da doğru yolu gösterdik. Fakat onlar sapıklığı doğru yola tercih ettiler.”(Fussilet, 41/17)

“Şüphesiz ona yolu gösterdik. Buna kimi şükreder kimi de nankörlük eder.”(İnsan, 76/3)

“De ki, Ey inananlar, Rabbimizden size gerçek gelmiştir. Doğru yola giren ancak kendisi için girmiştir ve sapıtan da kendi zararına olarak sapıtmıştır. Ben sizin bekçiniz değilim.”(Yunus, 10/108)

“Başınıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder.”(Şûra, 42/30)

“İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizdir.”(İsrâ, 17/7)

* Kur’an-ı Kerîm’de bu mahiyette daha birçok ayet vardır.(Bakara, 2/134,139; Enâm 6/165; A’raf, 7/28; Enfâl, 8/50,51; Tevbe, 9/69,93; Rad, 13/11; Hicr, 15/92,93; Enbiya, 21/23; Nur, 24/54; Furkan, 25/17; Rum, 30/41; Sebe, 34/25; Sâffat, 37/39; Câsiye, 45/15,16; Tûr, 52/16; Necm, 54/38-41; Müddessir, 74/54-55; İnsan, 76/29-30; Şûra, 42/30; Fussilet, 41/46)

Cebriyye

Bu ayetlerin karşısında Allah’ın her şeyi ezelde ilmiyle ihata ettiğini, her şeyi belli bir kadere bağladığını delil getirerek, kulun rüzgârın önünde bir yaprak misali kadere tabi olduğunu, kendisinin hiçbir suretle irade ihtiyarının bulunmadığını kabul eden “cebr-i mutlak”(İbnü’s-Sid el-Batalyesvi, 82-91; Şehristani, 1/87; Taftâzâni, 353; et-Tehânevi, 199; Razi, 68) taraftarı Cebriyye ekolünün delillerini teşkil eden ayetlere de örnek olarak şu ayetler zikredilebilir:

“Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye (kadere) göre yaratmışızdır.”(Kamer, 54/49)

“Allah her dışının raminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve alıkoyduğunu bilir. O’nun katında her şey bir ölçüye (kadere) göredir.”(Rad, 13/8)

“Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta bulunmasın. Doğrusu bu Allah’a kolaydır.”(Hadid, 57/72)

“Allah sizi de yaptıklarınızı da yaratmıştır.”(Sâffât, 37/96)

“Allah dileseydi onları doğru yolda toplardı. Sakın bilmeyenlerden olma.”(Enâm, 6/35)

“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır ve büyük azap onlar içindir.”(Bakara, 2/7)

“Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe sizler bir şey dileyemezsiniz.”(Tekvir, 81/29; İnsan, 76/30)

“De ki; Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim Mevla’mızdır. Onun için Mü’minler yalnız Allah’a dayanıp güvensinler.”(Tevbe, 9/51)

“...O, dilediğini doğru yola iletir.”(Yunus, 10/25)

*Kur’an-ı Kerîm’de bu manada birçok ayet bulunmaktadır.(Bakara, 2/213, 253, 272; Nisâ, 4/88, 143; Enâm, 6/39, 125; Araf, 7/155, 179, 186; İbrahim, 14/4; Nur, 24/21; Secde, 32/13; Zümer, 39/36-37; Mürselât, 77/30; İnfitar, 82/29)

Telifçi Görüş

Bu arada yukarıda zikredilen her iki yaklaşımı da aşırı bulan telifçi görüşler de ortaya çıkmıştır. Mûtezile’nin tefviz-i mutlak görüşüne karşı Mâturidîyye’nintelifçi görüşü diye ilim dünyasında kabul edilen “tefviz-i mutavassıt” (Mâturidî, 41), Cebriyye’nincebr-i mutlakına karşı da Eş’arîintelifçi görüşü diye iddia edilen “Cebr-i Mutavassıt” (Eş’arî, 38-44; Gölcük, 194) görüşleri bunlardandır.

Telifçi görüş kulun cüz’î irade ve serbest seçimiyle iş yapmasını, tedbir almasını, iradesini istediği yönde kullanmasını, Allah’ın da bu işi yaratmasını, takdir etmesini, kısaca tedbirin kuldandan, takdirin Allah’tan olduğunu ifade eder. (Özarlan, 2015, 184)

Telifçi görüşleri benimseyenlerin fikirlerini desteklemek için Kur’an’dan delil olarak getirdikleri ayetler şunlardır:

“Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz.”(İnsan, 77/30)

“Eğer sana sebat vermemiş olsaydık ant olsun ki sen az da olsa onlara meyil ediverecektin.”(İsra, 17/20)

“Kadın O’na niyeti kurmuştu. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı Yusuf da O’na kendini kaptırıp gitmişti.”(Yusuf, 12/24)

Yukarıda görüşleri zikredilen ana kelâmi ekollerin birbirine zıt sonuçlara ulaşmasında en temel etken, ilk bakışta birbirine karşıt görünümde olan ayetler sebebiyle, Kur’an’a parçacı yaklaşımlarından ve siyasi otoritenin baskısından kaynaklandığını düşünüyoruz. Genelde fırkalar Kur’an’ın ne dediğinden ziyade, kendi düşüncelerini doğrulamak için Kur’an’dan deliller getirmişler, neticede her birinin dayanağı Kur’an olduğu iddia edilen birbiriyle çelişen görüşler ortaya çıkmıştır. Cebri savunanlar da insanın sorumlu olduğu fiillerinde ezeli tespitin olmadığını belirtenler de bu iki görüş arasında uzlaşmacı bir tavır benimseyenler de görüşlerinin doğruluğunu ortaya koymak için Kur’an ayetlerini delil getirmişlerdir. Öyleyse Kur’an’ın bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde insan Kur’an ayetlerini nasıl değerlendirecektir. Bu konuda ölçütler/prensipeler neler olmalıdır? Kur’an ayetlerini sağlıklı bir şekilde değerlendirip anlamak için nasıl bir metot geliştirilmelidir? Nasıl bir yol izlenmelidir?

Kur'an'a göre inanç hürriyetini Kur'an'ın bütünlüğü göz önünde bulundurarak doğru bir şekilde nasıl yorumlayıp değerlendirebiliriz. Bu konuda ölçütler neler olmalıdır? Kur'an'ın bir ayetini sağlıklı bir şekilde değerlendirip anlamak için;

Ayet çerçevesini

Siyâk – Sibâk çerçevesini

Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesini

Kâinattaki fiziki ve sosyal kanunlar çerçevesini

Akl-ı selim çerçevesinigöz önünde bulundurmamız gerekmektedir. (Halis Albayrak, Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri, 71.)

Yani bir ayeti anlamak için bu beş esasa dikkat edilmelidir. Anladığımız mananın, bunlardan hiçbirisine aykırı olmayacağını bilmemiz lazımdır. Burada bir noktaya işaret etmek gerekmektedir. Kur'an ayetlerini yukarıda belirtilen beş ilkeye göre kavramaya çalışırsak; “herkese göre doğrular yerine, Kur'an'ın kendi doğrularını” (Albayrak, 71) ortaya koyma imkânını elde edebiliriz. Bu ilkeler göz önüne alınmadan yapılan değerlendirmeler subjektif olur, Kur'an'ın belirttiği hedeflerden uzak düşer. Dolayısıyla Kur'an'ı ilzam etmez. Bu durumda herkesin başlangıç noktası farklılık arz ettiğinden, sonuçların da birbirinden farklı olması gayet tabiidir. Bu açıklamalardan sonra Kur'an'a göre hürriyet nedir? Sorusunun cevabını bulmaya çalışalım.

Kur'an'ın getirdiği mesajın temel amacı, insan üzerine baskı kuran ve onun hürriyetini elinden alan başta nefis ve şeytan olmak üzere “diğer bütün bâtil dinlere ve ideolojilere” karşı insanı uyarmak, ona onurunu iade etmektir. Kur'an insana hür olmanın bilgisini vermek için yüce yaratıcı tarafından gönderilmiştir. Bu bakımdan Kur'an, hürriyetimize engel bir kitap değil, tam aksine bize özgür olduğumuzu haber veren temel kaynaktır. İnsan hürriyeti probleminin makul bir izahının yapılabilmesi için hareket noktasının doğru belirlenmiş olması gerekir.

Hürriyet insanın meselesi olduğuna göre, hürriyet konusunu açıklamaya insanın nasıl bir varlık olduğu ile ilgili bazı sorular sormakla başlamak gerekir. (Akbulut, 33/129)

Bu dünyada insan eli kolu bağlı mahkûm bir varlık mıdır? Her şeyi yapıp eden Tanrı ise insan neyi yapıp etmektedir? (Aydın, 90) Eğer insan, rotası çizilmiş bir varlıksa onda iradenin olmasına, aklın bulunmasına gerek var mıdır? Sorumluluğu olmayan varlıklar gibi insandan da mihaniki olarak hareket etmesi mi istenmiştir? Ya da varoluşunun gayesini bilinçli olarak yerine getirmesi mi beklenmektedir?

Mutlak varlık Allah'tır. Ancak, insan da bir varlıktır ve Allah'tan ayrı fakat O'na bağlı bir varlıktır. Şahsiyeti, aklı, iradesi bulunan ve sorumlu olan bir varlıktır. İnsanı bu şekilde yaratan da Allah'tır. Allah insana “kötülüğü ve iyiliği ilham etmiş”(Şems, 91/8), iyiliğe rıza göstermiş fakat kötülüğe rıza göstermemiştir.(Zümer, 39/7) Kâinatta yaratılan her varlığın, kendisine has bir kaderi bulunmaktadır.

İnsanın kaderi de iyilik ya da kötülük işleyecek tarzda yaratılmış olması ve kendisine akıl ve irade verilmiş olmasıdır. İnsanın gayesi Allah tarafından tespit edilmiş olmasına rağmen, bu hedefin gerçekleştirilmesini Allah insana bırakmıştır. İnsan aklı, iradesi ve tecrübesi ile bu gayeyi gerçekleştirebilecek imkâna sahiptir. Amacı gerçekleştirip-gerçekleştirmemekte insan serbest bırakılmıştır. Yani insana bu hürriyeti Allah vermiştir. (Öner, 31; Atay, 3/16) Kur'an'a

göre insan Allah tarafından yaratılmış fakat O'nun tarafından kurulmamıştır. Kısaca insan bilinçli, sorumlu ve hür bir varlık olup, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir (Bakara, 2/30; Sâd, 36/26; Zemaşşeri, Keşşâf, 1/62; Yazır, 6/4093).³

Allah, insanı akıllı ve vicdanlı yani özgür ve sorumlu bir kul olarak yaratmıştır. Başka bir ifadeyle insanın hür ve sorumlu bir varlık olmasını Allah istemiştir. Eğer insan daha önceden belirlenmiş bir yolda gidiyor ise ve “Âlemde olup biten her şey Allah tarafından tayin edilmiş ise”; “Allah tarafından tayin edilmiş bir şey başka bir tarzda ve başka bir düzende” (Öner, 32-41) olmayacağından insan için iradi-gayri iradi ayrımının yapılmasına da Allah'ın kâinata müdahale etmesine de gerek kalmayacaktır. Bu durumda da insanın yaptıklarından sorumlu olmasının (Al-i İmran, 3/182; Enfal, 8/51; Hac, 22/10; Fussilet, 4/46) anlamı kalmayacaktır.

Bu neticeyi Kur'an'ın ortaya koyduğu dünya görüşü ile uzlaştırmaya imkân yoktur. Çünkü Kur'an fitrat olarak insanın hür ve sorumlu bir varlık olduğunu belirterek, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Doğrusu biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zalim ve çok cahil olan ise onu yüklenmiştir.”(Ahzap, 33/72)

“Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, zor geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit köle ve esir azat etmektir.”(Beled, 90/10-16)

“Biz insanı karışık bir nutfeden yaratmışızdır. Onu deneriz, bu yüzden, onun iştmesini ve görmesini sağlamışızdır. Şüphesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük.”(İnsan, 76/2-3)

“Verdikleri ile denemek için sizi yeryüzünün halifeleri kılan ve kiminizi kiminize derecelerle üstün yapan O'dur...”(Enam, 6/165)

“Doğrusu bu anlatılanlar birer öğüttür. Dileyen kimse, Rabbine doğru giden bir yol tutar.”(Müzzemmil, 73/19)

“De ki; Ey insanlar! Rabbinizden size gerçek gelmiştir. Doğru yola giren ancak kendisi için girmiş ve sapıtan da kendi zararına olarak sapıtmıştır. Ben sizin bekçiniz değilim.”(Yunus, 10/108)

“Doğrusu size Rabbinizden açık belgeler gelmiştir. Kim görürse kendi lehine ve kim körlük ederse kendi aleyhinedir. Ben sizin bekçiniz değilim.”(Enam, 6/104)

“Hayır, şüphesiz bu Kur'an bir öğüttür. Dileyen kimse öğüt alır.”(Müddessir, 74/54-55)

“Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler, kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir.”(Bakara, 2/286)

“Allah, mahvolan, apaçık belgeden ötürü mahvolsun, yaşayan da apaçık belgeden ötürü yaşasın diye olacak işi yaptı...”(Enfâl, 8/42)

“Eğer Rabbin dileyseydi insanları tek bir ümmet kılardı.”(Hud, 11/118; Maide, 5/48)

“...Allah dilese bütün insanları doğru yola eriştirebilir...”(Rad, 13/31)

“...Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez.”(Rad, 13/11)

³ Halifeliğin ne anlama geldiğine Bkz. Hamdi Yazır, a.g.e, 1/299; Atay, Kur'an'a Göre Araştırmalar, 3/24; Atay, Allah'ın Halifesi İnsan, A.İ.F.D., 18/74.

“İnsan ancak çalıştığına erişir.”(Necm, 53/39)

Kur'an-ı Kerim'de bu konuda daha birçok ayet vardır.(En'am, 6/152; Araf, 7/42; Mü'minun, 23/62)

Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde görüldüğü gibi Kur'an'da, halife olma liyakatini gösterebilmesi için insanın hür seçimle donatıldığı, bu yönü ile diğer varlıklardan ayrıldığı, yeryüzünde ahlâka dayalı bir sosyal düzen kurma görevini/emanetini(Ahzâp, 33/72) yüklediği, insanın oyun ve eğlence için yaratılmadığı(Mü'minun, 23/115), işlediği sapıklık ve yanlışların cezasını çekeceği(Âl-i İmran, 3/117; Bakara, 2/54,57,231; Talâk, 65/1; Neml, 27/44; Kasas, 28/16; Arâf, 7/23, 160, 177), Allah'ın teklifte bulunduğu(Bakara, 2/286), bu teklifi insanın kabullenmesi için zorlanmadığı(Yunus, 10/99; Hud, 11/118; Kehf, 18/29) ifade edilmektedir.

Bütün bunların yanında Allah'ın insana kitap(Ahkâf, 46/12; İsrâ, 17/55; Mâide, 5/46; Nisâ, 4/105) ve peygamber göndermesi(En'am, 6/124; Nisâ, 4/164), emretmesi(Mâide, 5/88; Bakara, 2/169,172; Nahl, 16/91; En'am, 6/152), nehyetmesi(Zümer, 39/60; İsrâ, 17/32; Mâide, 5/29; Nisâ, 4/29; Hucurat, 49/12), sözleşme yapması(Araf, 7/172, 173), insanın hür bir varlık olduğunu gösteren açık delillerdir.

İnsan yukarıda belirtilen hususlara uyup-uymama, bağlı kalıp-kalmama hürriyetine sahiptir. Zaten böyle olmazsa sorumluluk da olmaz. Bundan dolayı Kur'an'ın insanın hür iradesine hitap ederek onu düşünmeye davet etmesi de insana sorumlu ve hür olduğu gerçeğini hatırlatmak içindir. Sorumlulukla hürriyet doğru orantılıdır. Hürriyet genişledikçe sorumluluk artar, daraldıkça azalır (Atay, 3/76). Bütün evren Allah'ın iradesine teslim olmuştur. Bu külli kanunun tek istisnası insandır. (Fazlu'r-Rahman, 80) Bu hürriyeti ona Allah vermiştir. İnsan kendisine bahşedilen bu hürriyeti, şerefine yakışan bir biçimde kullanmalı ve Allah'ın muradı doğrultusunda değerlendirmelidir.

Kur'an'da İnanç Hürriyeti

Kur'an, gönderiliş amacı, hükümleri, vâd ve vâdiyle bir bütün olarak ele alınıp incelendiğinde Allah'tan başka bir yaratıcıya inanmayı reddettiği ve yasakladığı görülür. Bu, yukarıda da belirtildiği gibi akıl sahibi ve mükerrem olarak yaratılan insanın şerefini korumak, onu kula kulluktan ve “Allah dışında aciz varlıklara/putlara” tapmaktan kurtarmak içindir.

İnanma hürriyeti kavramını, hangi din olursa olsun “Mutlak anlamda bir dini özgürlük hakkı” gibi anlamak ve algılamak Kur'an'ın bunu onayladığını düşünmek, Kur'an'ın gönderiliş gayesine ve insanın yaratılış amacına aykırı düşer. Kur'an, “İnsanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiştir.”(İbrahim, 14/1)

İnsanın yaratılış amacı da Allah'a kulluktur.(Zâriyat, 51/56) Dolayısıyla başlangıçta insanın akıl ve şeref sahibi bir varlık olarak yaratılmasını tanıma mükellefiyeti vardır. Yani Kur'an'a göre insana tek Allah'a iman emredilmiş ve bu imana davet edilmiş, inanıp inanmamak kendi sorumluluğuna bırakılmıştır.

Kur'an, akla ve hür iradeye sahip olduğu için insana ancak tebliğden sonra ve sonucunu bildirerek Hak dine inanmama serbestliği vermiştir. Zaten Bakara 256. ayeti de bunu ifade etmektedir; “Din de zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.”

Dine inanmanın akıl ve hür irade sahibi insanın kendi seçimine ve sorumluluğuna bırakıldığını ve dinde zorlamanın olmadığını ifade eden ayetleri insana inanma hürriyeti verilmesinin delilleri olarak aşağıya alıyoruz:

“Dinde zorlama yoktur; artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır. Putları inkâr edip Allah’a inanan kopmak bilmeyen bir kulpa sarılmıştır. Allah işitendir, bilendir.”(Bakara, 2/256)⁴

“Ey Muhammed, Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?”(Yunus, 10/41-42)

“Ey Muhammed, seni yalanlarsa, “Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir; siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim de.” “Aralarında sana kulak veren vardır. Sen sağırlara – üstelik akılları da almazsa- işittirebilir misin?”(Yunus, 10/41-42)

“Yolun doğrusunu göstermek Allah’a aittir. Yolun eğri olanı da vardır. Allah dileyseydi hepimizi doğru yola iletirdi.”(Nahl, 16/9)

“Kim inkâr ederse, inkâr kendi aleyhine olur. Yararlı iş işleyen kimseler, kendileri için rahat bir yer hazırlamış olurlar.”(Rum, 30/44)

“De ki; Gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin. Şüphesiz zalimler için, duvarı çepeçevre onları içine alacak bir ateş hazırlamışızdır...”(Kehf, 18/29)

“De ki; Ben dinimi Allah’a halis kılarak O’na kulluk ederim.”(Zümer, 39/14)

“Ey Allah’a eş koşanlar, siz de O’ndan başka dilediğinize kulluk edin...”(Zümer, 39/15)

“Ey Muhammed, Kur’an’ı önce gelen kitabı tasdik ederek ve O’na şahit olarak gerçekte sana indirdik. Allah’ın indirdiği ile aralarında hükmet, gerçek olan sana gelmiş olduğuna göre, onların heveslerine uyma, her biriniz için bir yol yöntem kıldık. Eğer Allah dileyseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat bu verdikleriyle sizi denemesi içindir. O halde iyiliklere koşun, hepimizin dönüşü Allah’adır.”(Mâide, 5/48)

“Ey Muhammed, bundan ötürü sen birliğe çağır ve emrolunduğun gibi doğru ol, onların heveslerine uyma ve şöyle söyle; Allah’ın indirdiği kitaba inandım, aranızda adalet ile hükmetmek ile emrolundum, Allah bizim de Rabbiniz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz kendinizdir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş O’nadır.”(Şûra, 42/15)

“Allah dileyseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Ama O istediğini saptırır, istediğini doğru yola eriştirir. İşlediklerinizden, ant olsun ki, sorumlu tutulacaksınız.”(Nahl, 16/93)

“Doğrusu size Rabbinizden açık belgeler gelmiştir. Kim görürse kendi lehine ve kim körlük ederse kendi aleyhinedir. Ben sizin bekçiniz değilim.”(En’am, 6/104)

“De ki; Ben, yalnız her şeyin sahibi olan ve bu kutlu kılınmış şehrin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. Müslümanlardan olmak ve Kur’an okumakla emrolundum. Kim doğru yolu bulmuşsa yalnız kendi için bulmuş olur, kim sapmışsa kendine etmiş olur. De ki; ben sadece uyaranlardan biriyim.”(Neml, 27/91-92)

⁴ Bakara 256. Ayeti bazı bilginlere göre din içi hürriyeti konu almaktadır. Aynı zamanda bu ayet, hem din içi hem de din dışı hürriyeti savunan âlimler tarafından delil olarak sunulmaktadır. Bkz. Hamdi Yazır, a.g.e., 2/260-271.

“...Bizim işlediğimiz bize, sizin işlediğiniz sizedir. Size selam olsun, cahillerle ilgilenmeyiz.”(Kasas, 28/55)

“Ey Muhammed, doğrusu biz insanlar için kitabı fiilen sana indirdik, kim doğru ise bu kendi lehinedir. Sapıtan da kendi aleyhine sapıtmış olur. Sen onlara vekil değilsin.”(Zümer, 39/41)

“Ey Muhammed, sen onlara vekil olmaya memur değilsin.”(Şûra, 42/6)

“Eğer dilemiş olsaydı hepsini bir tek ümmet yapardı...”(Şûra, 42/8)

“De ki; Ey Kitap Ehli, ancak Allah’a kulluk etmek, O’na bir şeyi eş koşmamak, Allah’ı bırakıp birbirinizi Rab olarak benimsemek üzere bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin. Eğer yüz çevirirlerse, bizim Müslüman olduğumuza şahit olun, deyin.”(Âl-i İmran, 3/64)

“Kitap Ehli’nden zulmedenler bir yana, onlarla en güzel şekilde mücadele edin, şöyle deyin, bize indirilene de size indirilene de inandık, bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir. Biz O’na teslim olmuşuzdur.”(Ankebut, 29/46)

“Her ümmete, yerine getirmeleri gerekli ibadetler koyduk. Öyleyse, Ey Muhammed, bu konuda seninle çekişmelerine fırsat verme. Rabbine davet et, sen şüphesiz doğru yol üzerindesin. Seninle tartışılırsa, Allah yaptığınızı çok iyi bilir, ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında kıyamet günü Allah hükmedecektir, de.”(Hacc, 22/67-69)

“Sabah akşam, Rablerinin rızasını isteyerek O’na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki, onları kovarak zulmedenlerden olasın!”(En’am, 6/52)

“De ki; Ey milletim, durumunuzun gerektiğini yapın; doğrusu ben de yapacağım. Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap incek bileceksiniz.”(Zümer, 39/39-40)

“Allah’tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlarda bilmeyerek aşırı gidip Allah’a sövmesinler. Böylece her ümmete işini güzel gösterdik, sonra dönüşleri Rabbinedir. O, işlediklerini haber verir.”(En’am, 6/108)

“...Allah – Mahvolan, apaçık belgeden ötürü mahvolsun, yaşayan da apaçık belgeden ötürü yaşasın diye – olacak işi yaptı. Doğrusu Allah iştir ve bilir.”(Enfâl, 8/42)

“Ey Muhammed, de ki; Ey inkârcılar, ben sizin taptıklarınıza tapmam. Benim taptığıma da sizler tapmazsınız. Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapmıyorsunuz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır.”(Kâfirun, 109/1-6)

Meallerini sunduğumuz bu ayetler, Kur’an’da inanç hürriyetinin açık birer vesikalarıdır. Kur’an’ın hâkim olduğu bir toplum düzeninde herkesin dilediği gibi bir toplum düzeninde herkesin dilediği gibi bir inancın sahibi olabileceği, kişilerin inançlarından dolayı kınanamayacağı, her inanç sahibinin mabuduna sövülmeyeceğini, insanların inanmakta ne kadar hür iseler, inanmamakta da o kadar hür oldukları açık bir biçimde ortaya konmaktadır. Bu ayetlerin manaları açıktır, muhkemdir, te’vile, yorumlanmaya ihtiyaçları yoktur.

Kur’an’a Göre Dinden Dönme (İrtidat)

İslam toplumunda yetişip eğitim almış bir Müslümanın ya da sonradan Müslümanlığı kabul etmiş bir kimsenin İslâm inancından vazgeçerek inançsız yaşamaya yahut din değiştirmeye hakkı var mıdır? Diğer bir ifade ile İslâm’a girme özgürlüğü bulunmasına karşılık, İslâm’dan çıkma özgürlüğü de var mıdır? Kur’an dinden dönmeye nasıl bakıyor? Kur’an din değiştirenlere (mürted) her hangi bir müeyyide uygulamayı öngörüyor mu?

Bu soruların cevabını vermeden önce irtidat ve mürted kavramlarını, etimolojik açıdan tanımlamaya çalışalım.

Lügatte dönmek ve sapmak anlamına gelen irtidat, iftial babından bir mastardır. Mürted ise aynı kelimenin iftial babından “dönen” anlamına gelen ism-i faildir. (İbnManzur, 3/173; Müncit, 204; Cevherî, 1/474; Zebîdî, 8/92)

Terim olarak irtidat “İslam dinini terk etmek yahut İslam’dan çıkıp başka bir dine girmek” demektir. Mürted ise; “İslam dininden çıkan kimse”dir. (İbnKudame, 10/74; İbnÂbidin, 3/238; Bilmen, 4/5; Karaman, 1/132)

Bu tanımlardan hareketle irtidat ve mürted kelimelerini daha geniş manada şöyle tanımlayabiliriz: Âkil, bâliğ olmuş, Müslüman bir erkek veya kadının, herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın, irtidat niyeti ile İslâm dininde inanılması zorunlu olan şeyleri ya tamamen veyahut kısmen inkâr etmesi ve bu inkârını veya inkâr sayılabilecek davranışını, söz, fiil, olay vb. şeylerle, açığa çıkarmasına, ortaya koymasına irtidat, bu eylemi yapana da mürted denir.⁵

Bu kelime iftial ölçüsünde, Kur’an’da sekiz yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir. Hidayet yolundan vazgeçme, İslam dininden çıkma, geri dönme, geldikleri yoldan izleri üzerinden geri dönme ve çevirme.(Bakara, 2/217; Mâide, 5/21, 54; Yusuf, 12/96; İbrahim, 14/43; Kehf, 18/64; Naml, 27/40; Muhammed, 47/25) Şimdi mürted ve irtidat kelimelerinin Kur’an’da kullanılmasını görelim:

“...İçinizden dininden dönüp kâfir olarak ölen olursa, bunların işleri dünya ve ahirette boşa gitmiş olur. İşte cehennemlikler onlardır, onlar orada temellidir.”(Bakara, 2/217)

“Ey insanlar, aranızda dininden kim dönerse bilsin ki, Allah, sevdiği ve onlarında kendisini sevdiği insanlara karşı alçakgönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihat eden, yerinin yermesinden korkmayan bir millet getirir...”(Maide, 5/54)

“Kendileri için doğru yol belli olduktan sonra artlarına dönenleri, bu işi yapmaya şeytan sürüklemiş, onlara ümit vermiştir.”(Muhammed, 47/25)

Bu ayetlerde dinden dönenlere dünya hayatında herhangi bir ceza önerilmekte, sadece ahirette uğrayacakları azaptan bahsedilmektedir. Bu ceza cehennem ateşi ile ziyana uğramak ve yapılan amellerin yok olup gitmesidir. Doğrudan dinden dönmekten bahseden bu ayetlerin yanında, bu manaya gelmek üzere, imandan sonra kâfir olmakla ilgili birçok ayet-i kerîme bulunmaktadır. Bu ayetlerin bir kısmını burada zikretmenin konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

“İnandıktan sonra inkâr edip, inkârda aşırı gidenler var ya, onların tövbeleri kabul edilmeyecektir. İşte sapıklar onlardır.”(Âl-i İmran, 3/90)

“Doğrusu inanıp sonra inkâr edenleri, sonra inanıp tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârları artmış olanları Allah bağışlamaz. Onları doğru yola erdirmez.”(Nisâ, 4/137)

“İnandıktan, peygamberin hak olduğuna şahadet ettikten, kendilerine belgeler geldikten sonra inkâr eden bir milleti Allah nasıl doğru yola erdirtir? Allah zalimleri doğru yola erdirmez.

⁵ Mürtedle ilgili tanımlar için bkz. Maverdî, Ahkâmü’s-Sultâniyye, 113; Serahsî, el-Mebsût, 10/98; İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadir, 5/307; Samerrâî, Mürtede Ait Hükümler, 48; Bilmen, a.g.e., 3/340 - 4/5; Karaman, a.g.e, 1/132; İbnKudame, a.g.e., 10/74.

İşte bunların cezası Allah'ın, meleklerin, insanların lanetinin üzerlerine olmasıdır.”(Âl-i İmran, 3/86-87)

“...İnandıktan sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katından bir gazap vardır; büyük azap da onlar içindir.”(Nahl, 16/106)

“İmanı inkâra değişenler, şüphesiz Allah'a bir zarar veremeyeceklerdir. Elem verici azap onlarıdır.”(Âl-i İmran, 3/177)

“Bu, önce inanıp sonra inkâr etmiş olmalarındandır. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir, artık anlamazlar.”(Münâfikun, 63/3)

“Doğru yol apaçık belli olduktan sonra, peygamberlerden ayrılıp, insanların yolundan başkasına uyan kimseyi, döndüğü yöne döndürür ve onu cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir.”(Nisâ, 4/15)

“Allah, “Ben onu size indireceğim; bundan sonra içinizden kim inkâr ederse kâinatta hiçbir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.” dedi.”(Mâide, 5/115)

“Ey Muhammed, bedevilerden geri kalmış olanlara de ki; “Güçlü kuvvetli bir millete karşı, onlar Müslüman olana kadar savaşmaya çağılacaksınız; eğer itaat ederseniz Allah size güzel ecir verir ama daha önce döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız can yakan azaba uğratır.”(Fetih, 46/16)

“...İnandıktan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü bir addır. Tövbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir.”(Hucurat, 49/11)

“Ant olsun ki, Müslüman olduktan sonra inkâr edip küfür sözünü söylemişler iken, söylemedik diye Allah'a yemin ettiler. Başaramayacakları bir şeye giriştiler; Allah ve peygamberi bol nimetinden onları zenginleştirdi ve öç almaya kalktılar. Eğer tövbe ederlerse iyiliklerine olur; şayet yüz çevirirlerse Allah onları dünya ve ahirette can yakıcı azaba uğratır. Yeryüzünde yardımcıları yoktur.”(Tevbe, 9/74)

“Özür beyan etmeyin, inandıktan sonra inkâr ettiniz. İçinizden bir topluluğa affetsek bile suçlarından ötürü bir topluluğa da azap edeceğiz.”(Tevbe, 9/66)

“İkiyüzlü erkek ve kadınlar Mü'minlere “Bizi de gözetin, ışığınızdan faydalanalım” dedikleri gün onlara: “Ardınıza dönün de ışık arayın” denir. İnananlarla ikiyüzlüler arasında kapının içinde rahmet ve dışında azap olan bir sur çekilir.”(Hadid, 57/13)

“...Kim yüz çevirirse kendi aleyhine olur, doğrusu Allah müstağnidir, övülmeye layıktır.”(Mümtehine, 60/6)

“Ehl-i Kitaptan bir grup şöyle dedi;”Mü'minlere indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler.”(Âl-i İmran, 3/72)

“Çevrenizdeki bedeviler içinde ikiyüzlüler ve Medineliler içinde de ikiyüzlülükte direnenler vardır. Onları siz değil, ancak biz biliriz. Kendilerine iki defa azap edeceğiz. Onlar sonra da büyük bir azaba uğratılır.”(Tevbe, 9/101)

“Münafıklar; “Allah'a ve peygambere inandık, itaat ettik.” derler. Sonra da bir takımı yüz çevirirler. İşte bunlar inanmış değillerdir.”(Nur, 24/47)

“Ey Muhammed, şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar, Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen, ancak kendi

aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir.”(Fetih, 48/10)

“De ki; “Gerçek Rabbinizdendir.” Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin. Şüphesiz zalimler için duvarları çepeçevre onları içine atacak bir ateş hazırlamışsınız. Onlar yardım istediklerinde erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su ile kendilerine sunulur. Bu ne kötü bir içecek ve Cehennem ne kötü bir duraktır.”(Kehf, 18/29)

Yukarıda zikredilen ayetlerin tamamında Mü'min olduktan sonra dinden dönenler, münafıklar ya da kâfir olanlara verilecek olan ahiret azabından, uğrayacakları ziyandan, Allah'ın bir daha kendilerine yol göstermeyeceğinden bahsedilmesine karşılık, dünya hayatında onlara uygulanacak herhangi bir dünyevî ve en basit bir bedensel cezaya yer verilmemiş, bundan bahsedilmemiş olmasına rağmen Kur'an'da “Mürted'in” öldürülebileceğini emreden veya işaret eden hiçbir Kur'an'ınass mevcut değilken geleneksel İslâm hukukunda Mürted'in öldürülmesi hükmü adeta tartışmasız bir İslâmî (hukuki) ceza olarak kabul edilmiştir (İbn Rüşd, 2/383; Serahsî, 10/116; Şevkani, 7/201-202; İbn Münzir, 86). Dolayısıyla irtidat eden kişilere ölüm cezası gibi çok ağır bir cezai müeyyideler kullanarak iman etmeye mecbur bırakılması Kur'an'ı değildir. Zira Kur'an, Nahl suresi 106 ayette, Allah-insan ilişkisini ahlaki ve imani bir zemine oturtmuş, imanın bir gönül işi, gönül bağı olduğunu beyan etmiştir. Çünkü iman tamamen ihtiyari bir eylemdir (Nahl, 16/106) İslam hukukçularının çoğunluğu da dine girmede olduğu gibi dinden çıkma da ihtiyari olmalıdır.(Serahsî, 10/123; İbn Kudame, 10/108)⁶ Hangi gerekçeyle olursa olsun, irtidat edenleri İslam'ı kabul etmeye, formel anlamda değişikliğe zorlamak Kur'an'ı değildir. Kur'an'da olan bir hüküm için başka yere gidilmez. Çünkü Allah'ın kelâmı kesin, itiraz götürmez din kaynağı, hakkı batıldan ayıran temel ilkeleri, temel ölçüleri veren(Furkan, 25/1), Allah'ın mutlak koruma vaadi altında bulunan(Furkan, 25/30), yegâne ölçüdür.

Kur'an-ı Kerim'in tek ölçü olduğunu kabul etmek, Hz. Peygamber'in tebliğine gerçekten imanın temel şartlarından. Çünkü peygamber efendimiz; “Ey Rabbim, onlar (kavmim) Kur'an'ı hafife aldılar, terk ettiler.” Şeklindeki yakınışı Kur'an-ı Kerim'i tek kıstas olarak almamak, Kur'an dışı rivayetleri, Kur'an'ın önüne geçirmek, bizzat Rasulullah (s.a.v.)'in rızasına aykırı olarak davranmak demek olduğuna işaret edilmektedir. Böyle bir yaklaşım sünneti reddetmek ve ondan istifade edilemeyeceği şeklinde bir düşünceye yol açmamalıdır.⁷

Sonuç

İslam'da insan ve inanç hürriyetini Kelâm ilmi usulüne göre incelemeye çalıştık. Dinde zorlamanın olmadığı açık bir Kur'an'î hükümdür. Fakat insan ve inanç hürriyetinin, İslam tarihi içerisinde Kur'an'ın öngördüğü görüşlerden farklı bir mecrada gelişmiş olduğunu müşahede etmekteyiz. Böyle olmasının muhtemel sebebi, konu ile ilgili gerek Kur'an-ı Kerim'den gerekse sünnetten getirilen delillerin bütünlük içinde ele alınıp değerlendirilmediği ve İslam'ın kurumsallaşma, yapılanma dönemine ait birkaç istisnai uygulamanın tüm çağlara teşmil edilmesi gibi metodik yaklaşımlardan kaynaklanmış olsa gerektir.

⁶İslam hukukçuları “Allah'ın kitabına aykırı düşen bir haber eğer ahad ise delil olmaz, amel edilemez.” Tespitini ortaya koymaları ve ilke bazında benimsemelerine rağmen, ahad tarikiyle gelen bir hadise dayanarak dinden dönenleri ölümle, hapisle tehdit edilmesi, icbar edilmesini benimsemeleri kendi metodolojileriyle çelişmesi anlamına gelir. Bkz. Serahsi, el-Usûl, 1/364-365.

⁷ Allah Kur'an'ı açıklama ve uygulama görevini Hz. Peygamber'e vermiştir.

Kelâm açısından söylenecek söz herhalde müesses nizama başkaldırı niteliği taşımayan ve kamu düzenini bozucu nitelikte olmayan ferdi bir dinden dönme olayını –ki böyle bir durum çoğunlukla başkaları tarafından bilinmez- kişisel inanç bağlamında değerlendirmek gerekir.

Kaynakça

- Akbulut, A. (1992). Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri. *AÜİFD*. 33. Ankara.
- Albayrak, H. (1993). *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*. İstanbul.
- Atay, H. (1993). *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III*. Ankara.
- Atay, H. (1993). Allah'ın Halifesi İnsan. *AÜİFD*. 18. Ankara.
- Aydın, M. (1990). *Din Felsefesi*. İzmir.
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Hukuki İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul.
- Cevheri, İsmail b. Muhammed (1974). *Sihahfi'l Lugave'l-Ulûm*. Lübnan.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (1952). *Kitabu'l Lumafi'r-Redalâ Ehli'z-Zeyğve'l-Bida*. Nşr. Richard J. Mc. Carthy. Sj. Beyrut.
- Fazlur Rahman. (1982). *Ana Konularıyla Kur'an*. (Çev. Alpaslan Açıkgenç) Ankara.
- Firuzâbâdi, Mecdüddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakup. (1305). *Kâmûsu'l-Muhît*. (Çev. Asım Efendi) İstanbul.
- Gölcük, Ş. (1979). *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*. İstanbul.
- Hayyât, M. (1925). *Kirab'ü-l İntişâr*. Nşr. Nyberg. Kahire.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer. (Tarihsiz). *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*. Beyrut.
- İbn Kudame, Abdullah b. Ahmed. (1970). *el-Muğnî*. Kahire.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mukerrem. (1955). *Lisanu'l-Arab*. Beyrut.
- İbn Rüşd, el-Kâdi Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. (1985). *Bidayetü'l-Müctehid ve'n-Nihayetü'l-Muktesid*. İstanbul.
- İbn Rüşd, el-Kâdi Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. (1955). *el-Kitâbu'l-Keşfan Menahi'l-Edille fi Akaidi'l Mille*. (Çev. Nevzat Ayasbeyoğlu) Ankara.
- İbn'ül-Humam, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid. (Tarihsiz). *Fethu'l-Kadir*. Beyrut.
- İbnu's-Sîd, el-Batalyevsî. (1319). *el-İnsâffî't-Tenbih Ale'l-Es-bâbi'l-letî Evcebet el-İhtilâf Beyne'l-Müslimîn fi Ârâihim*. Mısır.
- İcî, Adudiddin Abdurrahman b. Ahmed. (Tarihsiz). *el-Mevâkf fi ilmi'l-Kelâm*. Beyrut.
- Kadı Abdülcebbar, Abdullah b. Ahmed. (1988). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. (Nşr. Abdülkerim Osman) Kahire.
- Karaman, H (1991). *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. (1982). Ankara: DİBY.
- Mâturidî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed. (1970). *Kitabü't-Tevhid*. Nşr; Fethullah Huleyf. Beyrut.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. (1990). *el-Ahkamu's-Sultaniye*. Beyrut.

- Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. (1986). *Müncit*. Beyrut.
- Münzir, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim. (1983). *Kirabu'l-İcma*. (Çev. Abdülkadir Şener) Ankara.
- Özarlan, S. (2017). *Kelam Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özarlan, S. (2015). *İslam İnanç Esasları/ Akaid Esasları (Temel Dini Bilgiler)*. 2. Baskı. TDV. Basımevi.
- Pezdevî. (1988). *Ehl-i Sünnet Akaidi*. (Çev. Şerafettin Gölcük) İstanbul.
- Ragıp İsfahanî, Hüseyin b. Muhammed. (Tarihsiz). *el-Müfredat fi Garibi'l Kur'an*. Beyrut.
- Razî, F. (1938). *İ'tikâdât'ü Fırakı'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*. Kahire.
- Razî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer. (1978). *İtikatu Fırakı'l-Müslimin ve'l-Müşrikîn*. Kahire.
- Samerraî, N. A. (1970). *İslam Fıkhdında Mürted'in Tabi Olduğu Hükümler*. (Çev. Osman Z. Soyuyiğit, Ahmet Tekin) İstanbul.
- Serahsî, Ebu Bekir, Muhammed b. Ahmed. (1982). *Kitabu'l-Mebsut*. İstanbul.
- Serahsî, Ebu Bekir, Muhammed b. Ahmed. (1984). *Usulü's-Serahsî*, İstanbul.
- Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim. 1366/1947. *Kitabu'l-Milel ve'n-Nihal*. Mısır.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali. (1343). *Neylü'l-Evtâr*". Mısır.
- Taberî, Muhammed İbn Cerir. (1968). *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an*. Mısır.
- Taftazanî, Mesud b. Ömer. *Şerhu'l-Masid*. Beyrut.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. (1317). *Keşşâfu Istılahatı'l-Fünün*. İstanbul.
- Yazır, M. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul.
- Zebidî, Muhibbûddin Ebu'l Feyz Murtaza el-Huseynî. (Tarihsiz). *Tâc'ül-Arûs min Cevahirü'l-Kâmus*. Lübnan.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed. (1397/1977). *Tefsiru'l-Keşşâf an Hakaiku't-Tenzil ve Uyûnil Ekavil fi Vucûhi't-Te'vil*. Kahire.